

מחלוקת באמירתו אין לאמרו במקום שאסור להפסיק.

ויותר מפורש כתב בקיצור של"ה סוף דיני ק"ש דמש"כ הרב בשל"ה שיאמר עד דאמירן בעלמא היינו דוקא אם במקום שמותר להפסיק, אבל אם הוא במקום שאסור להפסיק דהיינו מברוך שאמר עד לאחר שמו"ע יאמר עד יתברך ולא עד דאמירן בעלמא, וכן על קדיש שקודם שמו"ע של מעריב יאמר רק עד יתברך.

והנה אף דבמקומות שנהוג לומר עד דאמירן בעלמא יש נוהגים כן גם במעריב בקדיש שלפני שמו"ע, ויתכן שגם בפסוקי דזמרה הם יכולים לענות כן, דעי' בא"א תנינא דבין גאולה לתפלה במעריב הו"ל כפסוד"ז, ואף יותר קל, ומתיר אפי' לומר בהוב"ש (ולא ראיתי נוהגים כן). מ"מ בברכות ק"ש אף בין הפרקים ודאי שיש לנו לנהוג כהמג"א והשוע"ה והקיצור של"ה שלא לענות (ודלא כמש"כ הכה"ח סי' סו ס"ק טו"ב דעפ"י האריז"ל דצריך לומר עד דאמירן בעלמא אין לחלק בין ק"ש וברכותיה למקום אחר), וא"כ ה"ה באמצע התחנונים עדיף שלא לענות, וכן שמעתי כעת מאדמוח"ז שליט"א.

כ"ד ידירו מעריכו ומכבדו
מדרכי גלבר

קיל מבין הפרקים, ואף אולי יותר קיל מפסוקי דזמרה, דאח"כ כתב דאפשר שה"ה שמפסיק בכל זה בפסד"ז, (ובשו"ע הרב כתב דבפסד"ז אין לומר יתברך וישתבח).

(ולמהתבאר צריך הסבר מה שנהוג להוסיף לפני יהיו לרצון הב')

פסוק המתחיל באות של התחלת שמו ומסיים בסיום שמו, ומצוין בסידורים דמקורו בשלה"ק, דע"כ לא שמענו רק רק שמותר לענות על ברכה וכדו' לכל חד לפי מה דאית ליה, אבל לומר פסוקי שבח לא שמענו, ובשלמא אלו שפסוקם הוא פסוקי תפלה ובקשה י"ל דלא גרע משאר תחנונים שאומר שם, אבל אלו שפסוקם הוא דברי שבח והודיה צריך ישוב, וראיתי כעת באו"ח סי' סו דמביא טענה זו מספר מאורי אור, וסיים דיאמר אחרי עקירת רגליו לפני יהיו לרצון ע"כ, אך מנהג העולם שאינו כן צריך ישוב).

וכעת לענין ספיקו דמעכ"ת, הגה המג"א סי' סו סק"ו כתב דבאמצע ברכות ק"ש מותר לענות אמן יש"ר עד עלמא (ולמהמג"א גם יתברך) וישתוק וישמע עד אמן של דאמירן בעלמא, דכיון שיש מחלוקת אם לומר כל הנוסח - יתברך וכו' כמש"כ הב"י סי' נו עדיף לשתוק ולשמוע, וכ"כ בשוע"ה שם סעי' ה דכיון שיש

בענין מוצרי מאפה העשויים מ"קמח חיטה ללא גלוטן"

הרה"ג ר' שמואל יוסף שטיינברג שליט"א

מח"ס שערי הברכה

בית הוראה מערב בני ברק

הנעשים ממנו שהכל. וראיתי בספר אחד כתב שלחם העשוי מקמח זה ברכתו שהכל, ואען חלקי בכירור דין זה.

הנה בגמרא ברכות ל"ו ע"ב איתא, רב ושמואל דאמרי תרוייהו כל שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות. וכתבו הפוסקים שטעם הדבר שאין מיני דגן בטלים בתערובת כשאר מילי, משום שדגן הוא עיקר מזונו של האדם מחמת חשיבותו שעושים ממנו לחם המשביע. וא"כ בנידון דידן, כיון שאחד מהיסודות של החיטה הוא הגלוטן שהוא מדבק את חלקי העיסה, וכשמפרידים ממנו את הגלוטן אי אפשר לעשות ממנו לחם באופן רגיל, לכאורה בטלה חשיבותו ואין בו חשיבות של מין דגן.

אך באמת נראה שאינו כן, שכיון שיש טעם דגן במיני המאפה הנ"ל, א"כ סו"ס יש לזה צורה וטעם של פת רגילה, ודינה כדין פת הנעשית מדגן שברכתה המוציא, ומה בכך שצריך פעולות מיוחדות לצורך כך. והרי כל קמח שנטחן מדגן צריך לעבור פעולות עד שמביאים אותו לכלל לחם, והיינו לישה ואפיה וכדומה, אלא שלחם זה צריך לעשות בו עוד כמה פעולות, כיון שההדבקה במין לחם זה צריכה להיות ע"י פעולה מיוחדת, אבל סו"ס טוחנים אותו בשביל לעשותו לחם ולבסוף מתקבל מזה צורת פת גמורה. וכעין זה מצינו לגבי פת

בענין מוצרי מאפה העשויים מ"קמח חיטה ללא גלוטן". והיינו שבחיטה יש שני חלקים, האחד נקרא עמילן, והשני נקרא "גלוטן - חלבון החיטה" שהוא המרכיב המדביק את העיסה. וישנם אנשים שיש להם רגישות לאכילת דבר זה, כגון חולי צליאק. וקיים בעבורם קמח ללא גלוטן המיוצר בחו"ל, שעובר תהליך פירוק ומפרידים ממנו את החלק הנקרא גלוטן. ובדרך כלל מיני מאפה אלו המיוצרים מקמח ללא גלוטן אין אפשרות לעשות מהם עיסה רגילה, כיון שאין חלקי העיסה מתדבקים יחד כשחסר בהם את הגלוטן, ולצורך זה דרוש מין שמרים מיוחד העשוי לצורך זה אשר רק בעזרתו אפשר לעשות מיני מאפה מהקמחים הנ"ל, ולכן אינו מצוי כ"כ לעשות פת מקמח כזה. אך לאחרונה הצליח אדם יר"ש באירופה לייצר באופן מיוחד קמח מהסוג הנ"ל שאפשר לעשות ממנו לחמים ומיני מאפה.

והשאלה היא: האם לחמים ומיני מאפה אלו דינם ככל לחם ומיני מאפה העשויים מחיטה ומשאר מיני דגן, שעל הלחם מברכים המוציא, ועל שאר מיני המאפה כגון בייגלך העשויים מקמח ללא גלוטן מברכים בורא מיני מזונות. או דילמא שקמח זה שהוציאו ממנו את אחד מהחלקים החשובים של החיטה פקע ממנו חשיבות של מין דגן, ומברכים על המוצרים

הוראה

לעשותו. ולכן פשוט, שדבר כזה שרק יחידים יודעים לעשותו, אינו מראה על חסרון בלחם.

וגם לא מצינו שפרי יורד מחשיבותו על ידי הוצאת חלקיו אלא באופן שנשתנה לגריעותא. וכן שנינו לגבי פירות וירקות בסימן ר"ב סעיף ז' שאם ריסקן עד שאיבדו את מראיתן, בטלה מהם מעלת הפרי וברכתן שהכל. וכתבו הפוסקים שאם כך הדרך לרסק את הפרי לתועלת השבחתו, אין נגרע מעלת הפרי על ידי ריסוקו. א"כ כ"ש במיני דגן שרגילים לטוחנם לעשות מהם פת, שבהם אמרינן לכו"ע שאין ריסוקן מוציאם מידי חשיבות על ידי ריסוקם. ואם תימצי לומר, שכאן גם החיטה נגרעת מחשיבותה על ידי שמוציאים ממנה חלק באופן שמגרע אותה לרובא דעלמא, נוכל לטעון שכיון שבזמנינו התחדשה מציאות להפריד את מרכיבי החיטה באופן זה, אפשר שאי"ז מוריד את החיטה מחשיבותה.

והנראה שבלא"ה הרי יוצאים יד"ח בברכת המוציא אף על שאר מיני מאפה מדגן שאינם לחם. וא"כ לגבי ברכת המוציא, שפיר נוכל לומר שמברך המוציא על מינים הנעשים מקמח זה. אבל הדיון הוא לגבי ברכת המזון. ונראה שכיון שעכ"פ דינו כדגן הרי מועילה בו קבי"ס, דלא גרע משאר מיני מזונות. א"כ אם אוכל לחם זה עם דברים המלפתים אותו הרי"ז מצטרף לשיעור קביעות סעודה כמבואר בפוסקים בסימן קס"ח ומברכים עליו המוציא וברכת המזון. ואפשר עוד שאף אם לא אוכלים ממנו כמות גדולה של קביעות סעודה הדרושה לקבי"ס בפהב"כ, רק אוכל כמה

הנאפית בחמה בשו"ע בסימן קס"ח סעיף ט"ז בלחם העשוי לכותח, שאין אופן אותו בתנור אלא בחמה, מברך עליו בורא מיני מזונות. וכתבו ע"ז הראשונים והובא במשנ"ב סקצ"ב: דאם עשאה ערוכה ונאה כעין גלוסקא מברך עליה המוציא. וא"כ מה התם שיש חסרון בעצם האפיה אמרינן שאם ערכה כעיסה נאה מברך עליה המוציא, כ"ש בנידון זה שהחסרון הוא רק בקמת, אך האפיה היתה כראוי, שראוי שיברכו עליה המוציא.

הוראה

ועיין בשו"ע ר"ח סעיף ה' לגבי הכוסס את הקמח שאינו מברך עליו אלא שהכל. ואף ששנינו שאם כוסס את החטה כשהוא בעין מברך בפה"א, מ"מ בכוסס את הקמח מברך שהכל, והטעם כיון שהחיטה השתנתה מכמות שהיא ע"י הטחינה, והיא עומדת להתעלות ולעשות ממנה פת, לפיכך אמרינן שע"י הטחינה יצא הקמח מכלל פרי ולדרך אכילתו לא בא עד שיעשו ממנו פת. ומהשקפה ראשונה נראה שנידון דידן דומה בגדרו לדין הנ"ל, שהחיטה נשתנתה מכמות שהיא ע"י הטחינה, ובנידו"ד נשתנתה עוד לגריעותא שהוציאו חלק מהחיטה. ואעפ"כ אף שבעוד שהיא קמת אין שמה וחשיבותה עליה, מ"מ אם עשו ממנה לבסוף פת, חוזרת לחשיבותה ומברכים עליה המוציא. ואף שהכא גרע שגם כשבאים לעשות ממנה פת, קשה לעשות זאת ללא פעולות מיוחדות. אך האמת היא, שסו"ס המומחים לדבר יודעים לאפות ממנו לחם, וא"כ אין החסרון אלא במה שעשיית לחם זה עדיין אינו דבר נפוץ, אך אם היה דבר זה נחוץ לכל, בוודאי שהיו רבים שהיו יודעים

פרוסות כמו שרגילים בד"כ לאכול מלחם. מ"מ הרי מצינו בקטנים שרגילים לקבוע על שיעור קטן ששיעור קבי"ס בהם הוא אף בשיעור קטן, וכעין המבואר בבה"ל בסימן קפ"ד ד"ה בכזית בשם הרדב"ז לגבי שיעור שביעה בברכת המזון. וה"ה בלחם זה שרגילים לקבוע בו על שיעור קטן, ועכ"פ אלו האנשים שסובלים ואוכלים רק מלחם זה, כך היא דרך קביעותם, ולכן יכולים הם לברך עליו המוציא וברכת המזון. אך דא פירכא שאם נאמר שאין דינו כלחם, הרי זה משום שאין לו את מעלת הדגן שמשביע וכו', וא"כ שוב לא יועיל בו קבי"ס כמו שאין מועילה קבי"ס בשאר מינים מלבד מיני דגן].

ומה שפקפקו עוד, שלחם זה אף לאחר אפייתו אינו מחזיק אלא מתפורר לפירורים, ורק אם מחממים אותו במיקרוגל וכדומה פעם אחת לאחר האפיה, מחזיק ואינו מתפורר, ושוב אין צורך לחממו עוד. ורצו לטעון שאולי זה הוי ריעותא וחסרון בלחם בעצם מהותו, ודינו כמו לחם שאפאו בשפוד וכדומה שאין לוחשיבות של לחם. אולם גם זה אינו, שהרי יש מיני לחמים רבים שרגילים להתפורר, ולא מצינו שחסרון כזה יפקיע ממנו את ברכת המוציא. ועוד שכיון שרגילים לחמם אותו, א"כ סו"ס יש לו עכשיו את כל מעלות הלחם, ומה בכך שלצורך אכילתו יש קשיים וחסרונות נוספים על כל הלחמים הרגילים.

ועיין בסימן ר"ד סעיף א' שפת שעטיפשה ונתקלקלה, ברכתה שהכל. וכתב ע"ז בבה"ל ד"ה שעטיפשה בזה"ל: דע דמבואר ברמב"ם דכל אלו שברכתן שהכל, ברכה

אחרונה שלהם בורא נפשות רבות, ומוכח שם דגם על הפת שעטיפשה קאי. ולכאורה כיון דעדיין חזי לאכילה קצת, איך יפטר מברכת המזון, דבשלמא לענין ברכת המוציא שהיא דרבנן כיון דלא חשיבי אמרו שיברך רק שהכל, אבל לענין ברכת המזון שהיא דאורייתא, איך נפקע חיובו והלא עכ"פ ע"י הדחק חזי למיכליה וכו'. ואולי י"ל דמיירי דווקא כשלא אכל כדי שביעה דחיוב בהמ"ז שלו הוא מדרבנן בעלמא, אבל כשאכל כדי שביעה דבהמ"ז שלו הוא מדאורייתא חייב לברך בהמ"ז, כיון דע"י הדחק חזי לאכילה, וצ"ע למעשה, עכ"ל המשנה ברורה. וחזינן מדבריו שאף שהפת ירדה מחשיבותה על ידי הקלקול, מ"מ לגבי ברכת המזון אמרינן שאם אכל כדי שביעה צריך לברך ברכת המזון בכל גווני. אמנם מו"ר הגר"ש ואזנר שליט"א בשו"ת שבט הלוי ח"ח סימן קס"ו סק"א, כתב על דברי הביאור הלכה, וז"ל: מה אעשה דסתימת הרמב"ם והשו"ע ודאי לא משמע כן. אבל יראה לענ"ד דדעת הרמב"ם דאין מתחייב בברכת המזון מן התורה אלא דוקא שבח ארץ, דהיינו כשאכלו כרגיל וראוי לאכילה בתורת פת, אבל כשנתעפש נהי דאין בידינו לפטרו עכ"פ מבורא נפשות, דסו"ס נהנה קצת, מכל מקום בודאי אינו בגדר שבח ארץ שבפרשת עקב, כיון שנתעפש, ולפיכך אינו חייב בברכת המזון מן התורה. עכ"ד השבט הלוי. אמנם כל זה אינו נידון לכאן, דהתם מיירי בלחם גרוע, שכמות שהוא עתה אינו ראוי לאכילה, וא"כ אין זה אכילה של הנאה ושבח. משא"כ בנידון דידן, כל החסרון הוא בלישה, אבל לאחר אפייתו

בו מעט אחוזים של גלוטן, והם זקוקים לקמח נקי לגמרי מגלוטן, נורק בפסח אוכלים מצה הנעשית מקמח של שיבולת שועל בלית ברירה]. וא"כ אולי מזה יש ראייה, שהרי ודאי שמברכים המוציא ובמ"מ על מיני מאפה המוצרים משיבולת שועל, אף שאין בו גלוטן, וגם א"א לעשות ממנו מיני מאפה. וא"כ הוא הדין ללחם הנעשה מקמח ללא גלוטן שמברכים עליו המוציא וברכת המזון.

לכן נראה לדינא, שהעושה לחם מקמח כזה מברך המוציא וברכת המזון, ואם עשה ממנו מין מאפה המיועד לקינוח מברך עליו בורא מיני מזונות ולאחריו על המחיה, וככל מיני מאפה הנעשים מתמשת המינים. [אך יש לציין שבזמן האחרון ישנם מוצרי מאפה רבים שמופיע בהם "ללא גלוטן" והם מיועדים לתולי צליאק וכדומה, אך מוצרים אלו אינם נעשים מקמח חיטה כלל, אלא עשויים מקמח תירס וכדומה. וברכת מוצרים אלו היא שהכל, וברכתם האחרונה היא בורא נפשות. והכיתוב על העטיפה של המוצרים האלו בדרך כלל היא: ללא גלוטן, מכיל קמח תירס או סויה או תפוז"א וכדומה, ולא מוזכר בהם קמח חיטה. ועיין מה שהובא בס' שערי הברכה פכ"ג בערך חיטה לגבי דיון הפוך, במוצרים שמעורב בהם חלבון חיטה בלבד, האם מברכים על מינים אלו במ"מ או לאו].

הריהו כלחם גמור המשביע, וכוודאי שבכה"ג אמריןן שיש בו שבח הארץ.

ומוכח שכל השוני בעשיית לחם זה הוא מחמת הקושי ללוש ממנו פת, אך לאלו היודעים לעשות שמרים המתאימים לזה, ויודעים איך לאפותו, יכולים הם לעשות ממנו לחם המזין ומשביע כמו לחם רגיל. וחזיןן שאף אנשים אלו אשר אינם יכולים לאכול לחם רגיל, מ"מ אינם מסתפקים במיני הלחמים העשויים מקמח תירס וכדומה, ורוצים דווקא לחם העשוי מחיטה שהוא משביע ביותר, וא"כ זה ראייה נאמנה שיש ללחם זה חשיבות כשל לחם ממין דגן, ולכן דינו כלחם גמור שברכתו המוציא. וגם אין לטעון שהעושה לחם זה בטלה דעתו אצל כל אדם, שהרי סו"ס עשה לחם מדגן, ומה בכך שלא עשה לחם רגיל, וכי העושה לחם עם מילוי משונה או בלישה משונה, לא נאמר שברכתו המוציא אם הוא עשוי לקבי"ס.

ושמעתי ממומחה המכיר נושא זה, שאלו הסובלים ממחלה זו רגילים לאכול גם מיני מאפה העשויים משיבולת שועל, שגם בו אין אחוז גבוה של גלוטן, וגם ממנו א"א לעשות עיסה אם לא בתחבולה מיוחדת. אך הסיבה שרוצים לאכול לחם מקמח חיטה הוא, מחמת שיש הסובלים ביותר ואינם יכולים לאכול אפילו מיני מאפה המיוצרים משיבולת שועל שיש

שכחת "על הפירות" בסיום מעין ג'

וכעין זה נראה נמי לענין קידוש ביו"ט שחל להיות בשבת ושכח להזכיר בחתימה חר מינייהו דעליו לחזור ולקדש בכדי לקיים את המצוה והחיוב השני כמתכונתו.

ומטעם זה נראה בפשיטות דאם קידש בליל יו"ט שחל בשבת שני פעמים ופעם אחת הזכיר רק שבת ופעם שניה הזכיר רק זמנים שפיר יצא ידי חובתו ולא כדעת החולק ואית ליה דלא קיים חובתו דכל חדא באנפי נפשיה לאו מידי הוא, אלא דאי בריך להו באנפי נפשיהו נפיק כל חד וחד מינייהו.

ודוקא גבי תפילה הוא דאמרינן דרמי עליה בהאי תפילה לאדכורי לתרוייהו

משום דגבי תפילה איכא חובת תפילה אחת שיש בה שני הזכרות, ולהכי בעינן דבאותה תפילה יזכיר את שניהם, אבל כאן יש שני חיובים בפני עצמם.

ומיהו אף לענין תפילה ראיתי בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ד סי' ע' אות י"ד דשפיר נפיק ידי חובתו אם התפלל תפילת שבת בפני עצמה ותפילת יו"ט בפני עצמה, וכתב שם לענין מי שנמצא בשבת ר"ח בבית האסורים ואין בידו סידור ויודע בעל פה רק את תפילת מוסף דשבת שיתפלל של שבת בלבד, [וכתב שם הטעם דאין מוספי ראש חודש מעכבין את של שבת לכן מיסתבר דאף בתפילות אינן מעכבין אהדין], וכעין זה העלה שם באגרות משה הנ"ל לענין מי שסיים ברכת ההפטורה והזכיר רק שבת ובפעם השניה הזכיר רק

מי ששכח בסיום מעין ג' ולא הזכיר אלא "על המחיה" בלבד ולא "על הפירות" האם עליו לחזור ולברך מעין ג' על הפירות או דסגי במה שבתחילת הברכה הזכיר אף את הפירות.

הפ"ח סי' קכ"א

ולכאורה זה תלוי במה שדנו האחרונים בשו"ע או"ח סי' תפ"ז לענין הזכיר ביו"ט שחל בשבת בחתימת הברכה האמצעית רק זמנים ולא שבת, דלהני דסברי דיצא אלמא דלא בעינן לעיכובא שתהא הזכרה גם בסיום וסגי בחד מינייהו כל היכא דאין טופס הברכה מקולקל. [ועיין היטב בהכרעת הביה"ל לחלק בין שכחת שבת לשכחת הזמנים, עיי"ש].

ולענ"ד נראה דיש מקום רב בסברא לחלק בין תפילה להזכרה במעין ג', דלענין תפילה רמי עליה בהאי יומא חיוב תפילה אחד אלא דצריך להזכיר בה מעין המאורע וכיון דאית בהאי יומא שני מאורעות, שבת ומועד לכן צריך הוא להזכיר גם את השבת וגם את המועד, ובזה הוא דמצינן למימר דסגי במה שהוזכר ענין השבת באמצע הברכה ואין ההזכרה בחתימת הברכה מעכבת, אבל לענין מעין ג' רמי עליה תרי חיובי, חיוב הודאה וברכה על מחיה וחיוב נוסף על הפירות, אלא דיכול לצרפם ולצאת בהם בחדא מחתא, בחד ברכת מעין ג' שיכלול בה את שתיהם, ולכן צריך הוא לצאת בהאי ברכה את שני החיובים, וכיון שכן אמרינן דלגבי הפירות דלא חתים בהו לא מצי נפיק לה כלל.